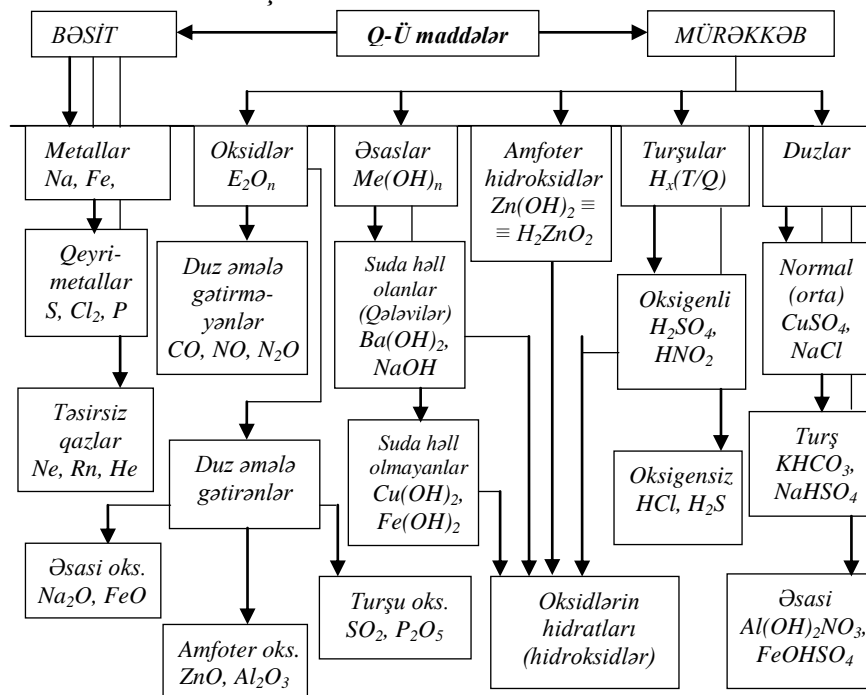

ÜMUMTƏHSİL MƏKTƏBLƏRİNDƏ “QEYRİ-ÜZVİ BİRLƏŞMƏLƏRİN MÜHÜM SINIFLARI. OKSIDLƏR” MÖVZUSUNUN TƏDRİSİ

N.Ə. Əkbərov, S.N.Qəhrəmanova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Bu məqalə müasir təlim texnologiyalarından istifadə etməklə ümumtəhsil məktəblərində “Qeyri-üzvi birləşmələrin mühüm sinifləri. Oksidlər” mövzusunun ardıcılıqla və müasir pedaqoji tələblər əsasında izahına həsr edilmişdir. Belə ki, məqalədə oksidlər haqqında ümumi məlumat, onların təsnifatı, adlanması, alınma üsulları, fiziki və kimyəvi xassələri sistemli şəkildə, asanlıqla başa düşülən tərzdə şərh edilmiş və məqalənin sonunda alınan nəzəri bilikləri möhkəmləndirmək üçün həlli məntiqi təfəkkür və əqli düşüncə tələb edən 20 ədəd çalışma da verilmişdir.

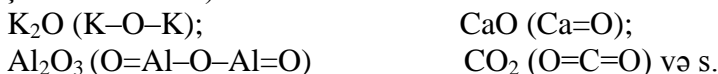
Qeyri-üzvi birləşmələrin təsnifatı və mühüm sinifləri arasındakı genetik əlaqə aşağıdakı cədvəldə verilmişdir:

Qeyri-üzvi birləşmələrin mühüm sinifləri barədə məlumatlar orta məktəb dərslərlərində və bir çox vəsaitlərdə verilmişdir /1-5/. Bu məqalədə isə oksidlər barədə olan məlumatlar asanlıqla başa düşülən tərzdə sistemləşdirilmişdir.

Oksidlər – oksigenin kimyəvi elementlərlə əmələ gətirdiyi elə binar birləşmələrdir ki, onlarda kimyəvi rabitələr yalnız oksigenlə digər elementlər

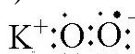
arasında yaransın (yalnız E–O rabitələri olsun). Onlar E₂O_n (burada n – elementin oksidləşmə dərəcəsidir) ümumi formulu ilə ifadə oluna bilər. Məsələn:

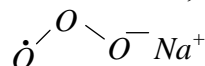
Tərkibində O–O rabitəsi olan, lakin oksidlər sinfinə aid edilməyən oksigenli binar birləşmələr də mövcuddur:

a) *Peroksidlər* - tərkibində peroksi-qrup (–O–O–) sax-layan qeyri-üzvi maddələrdir, məsələn: Na₂O₂ (Na–O–O–Na).

b) *Superoksidlər* - tərkibində az ömürlü O₂^{•-} ionunu (cütləşməmiş elektronlu oksigen molekulu) saxlayan və ümumi formulu Me(O₂)_n kimi olan qeyri-üzvi maddələrdir, məsələn: kalium-superoksid (KO₂ və ya K₂O₄; K–O–O–O–K):

c) *Ozonidlər* – tərkibində ozonid ionu (O₃⁻) və ümumi formulu Me(O₃)_n kimi olan qeyri-üzvi maddələrdir. Məsələn, natrium-ozonid (NaO₃):

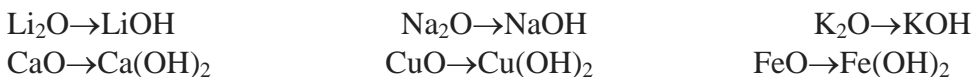
Oksidlərin təsnifatı. Oksidlər 2 yerə bölünür:

I. *Duz əmələ gətirməyən oksidlər* - onlar əsaslarla və ya turşularla qarşılıqlı təsirdə olaraq, duz və su əmələ gətirə bilməyən oksidlərdir: N₂O, NO, CO, SiO (lakin qeyd olunmalıdır ki, CO xüsusi şəraitdə qələvilərlə reaksiyaya girərək, duz əmələ gətirə bilər: CO + NaOH → HCOONa).

II. *Duz əmələ gətirən oksidlər* - onlar əsaslarla və ya turşularla qarşılıqlı təsirdə olaraq, duz və su əmələ gətirə bilən oksidlərdir (Bax. Oksidlərin kimyəvi xassələri). Məsələn: N₂O₅, NO₂, CO₂, SiO₂, CaO, ZnO, CuO, K₂O, Al₂O₃, Fe₃O₄, PbO₂ və s.

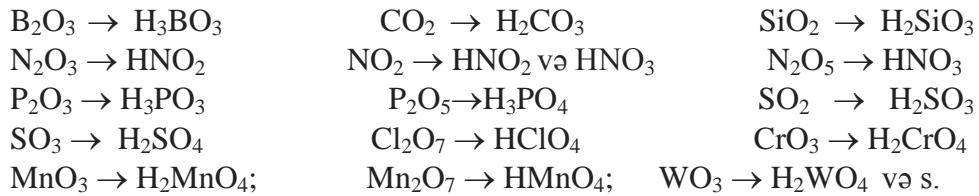
Duz əmələ gətirən oksidlər özləri də bir neçə qrupa bölünür:

1. *Əsasi oksidlər* – onları bir- və əksər ikivalentli metallar əmələ gətirir. Məsələn, Li₂O, Na₂O, K₂O, CaO, CuO, FeO və s. Əsasi oksidlərə müvafiq əsaslar uyğun gəlir (onların hidratı əsasdır). Əsasi oksidlərdə metalın valentliyi neçədirsə əsasda da elə olur. Məsələn:

Əsasi oksidlər turşularla və turşu oksidləri ilə reaksiyada duz əmələ gətirə bilən oksidlərdir (Bax. Oksidlərin kimyəvi xassələri).

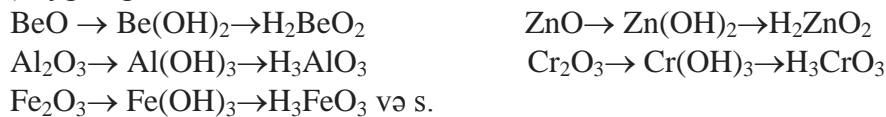
2. *Turşu oksidləri* - onları əksər qeyri-metallar və bəzi çoxvalentli metallar əmələ gətirir. Məsələn, B₂O₃, CO₂, SiO₂, N₂O₃, NO₂, N₂O₅, P₂O₃, P₂O₅, SO₂, SO₃, Cl₂O₇, CrO₃, Mn₂O₇, WO₃, Sb₂O₅ və s. Turşu oksidlərinə müvafiq turşular uyğun gəlir (onların hidratı turşudur). Məsələn:

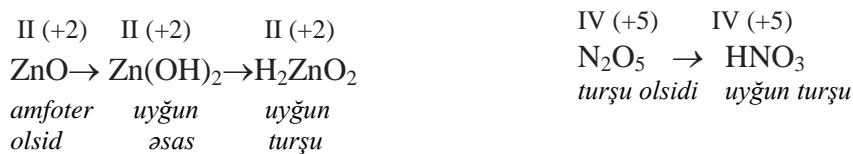
Turşu oksidləri əsaslarla və əsasi oksidlərlə reaksiyada duz əmələ gətirə bilən oksidlərdir (Bax. Oksidlərin kimyəvi xassələri).

3. *Amfoter okidlər* – onları bəzi iki-, üç- və dördvalentli amfoter xassəli metallar əmələ gətirir. Məsələn: BeO, ZnO, Al₂O₃, Cr₂O₃, Fe₂O₃, PbO, PbO₂, SnO, SnO₂, MnO₂ və s.

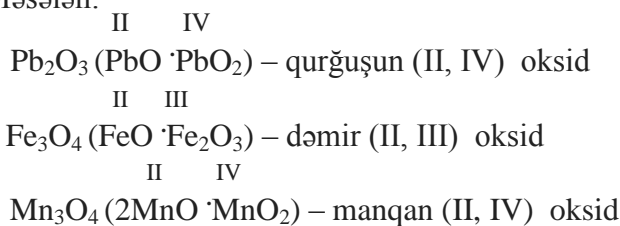
Amfoter oksidlərə müvafiq amfoter hidrokidlər (həm əsaslar, həm də turşular) uyğun gəlir. Məsələn:

Amfoter oksidlər həm əsaslarla və əsasi oksidlərlə, həm də turşularla və turşu oksidləri ilə reaksiyada duz əmələ gətirə bilən oksidlərdir (Bax. Oksidlərin kimyəvi xassələri). Qeyd etmək lazımdır ki, oksidlərdə elementin oksidləşmə dərəcəsi və valentliyi neçədirsə, müvafiq hidrokidlərdə də (əsaslar və turşularda) eyni olur. Məsələn:

4. Qarışıq (ikiqat) oksidlər - onları bəzi dəyişkən valentli metallar (Fe, Pb, Mn) əmələ gətirir (onların tərkibində metalın iki müxtəlif valentliyinə malik atomları olur). Məsələn:

Qarışıq oksidlər turşularla reaksiyada iki müxtəlif (hər iki valentliyə uyğun) normal duz verir (Bax. Oksidlərin kimyəvi xassələri).

Qeyri-metallar yalnız turşu oksidləri, metallar isə valentliklərindən və öz xassələrindən asılı olaraq, bütün növ duz əmələ gətirən oksidlər əmələ gətirə bilər. Belə ki, bəzi dəyişkən valentli metalların oksidlərində metalın valentliyi art-dıqca, onların əsasi xassəsi azalır və turşu xassəsi çoxalır. Məsələn:

<i>Metallar</i>	<i>Əsasi oksid</i>	<i>Amfoter oksid</i>	<i>Turşu oksidi</i>
Cr	CrO	Cr ₂ O ₃	CrO ₃
Mn	MnO	Mn ₂ O ₃ , MnO ₂	MnO ₃ , Mn ₂ O ₇
Fe	FeO	Fe ₂ O ₃	

Beləliklə, belə demək olar ki, birvalentli metalların bütün okidləri, ikivalentli metalların isə əkər okidləri (BeO, ZnO, PbO, SnO-dən başqa) əsasi oksidlərdir. Üç- və dördvalentli metalların okidlərinin böyük əksə-riyyəti amfoter okidlərdir. Beş-, altı- və yeddivalentli metalların okidləri turşu okidlərdir.

Oksidlərin adlanması. Sabit valentli elementlər üçün:

Oksidin adı = Elementin adı + "Oksid"

Məsələn:

CaO – kalsium-oksidi   Na₂O – natrium-oksidi

Al₂O₃ – alüminium-oksidi   B₂O₃ – bor-oksidi və s.

Dəyişkən valentli elementlər üçün:

Oksidin adı = Elementin adı + Elementin oksidləşmə dərəcəsinin mütləq qiyməti (mötərizədə, Roma rəqəmləri ilə) + "Oksid"

Məsələn:

CO – karbon (II) oksidi   N₂O₅ – azot (V) oksidi

Fe₂O₃ – dəmir (III) oksidi   Cu₂O – mis (I) oksidi və s.

Metalların oksidləri beynəlxalq üsulla bu prinsiplə adlandırılır.

Qeyri-metalların oksidlərini isə beynəlxalq üsulla aşağıdakı kimi adlandırılır:

Oksidin adı = Element atomlarının yunanca sayı (o, 1 olduqda onun sayı deyilmir) + Onun adı + Oksigen atomlarının yunanca sayı + "Oksid"

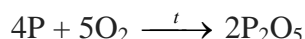
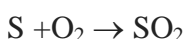
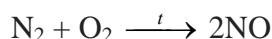
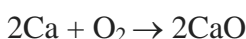
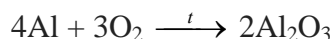
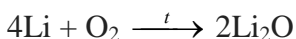
Yunanca: 1 – mono, 2 – di, 3 – tri, 4 – tetra, 5 – penta, 6 – hekso, 7 – hepta və s. olur. Məsələn, CO – karbon-monooksidi, CO₂ – karbon-dioksidi, SO₃ – kükürd-trioksidi; N₂O – diazot-monooksidi, NO – azot-monooksidi, N₂O₃ – diazot-trioksidi, NO₂ – azot-dioksidi, N₂O₅ – diazot-pentaoksidi, Cl₂O₇ – dixlor-heptaoksidi və s.

Bəzi oksidlər, həmçinin, trivial (tarixi) adlarla da adlandırılır. Məsələn:

N₂O – şənləndirici qaz CO – dəm qazı, CO₂ – karbon qazı, SO₂ – kükürd qazı və s.

Oksidlərin alınması. Oksidləri bir çox üsullarla almaq olar:

1. Bəsit maddələrin birbaşa qarşılıqlı təsiri ilə (Ag, Au, Pt, halogenlər və təsirsiz qazlar O₂ ilə bilavasitə reaksiyaya girmir, Na – peroksidi, K isə superoksidi əmələ gətirir). Məsələn:

2. Suda həll olmayan əsasların termiki parçalanmasından. Məsələn:

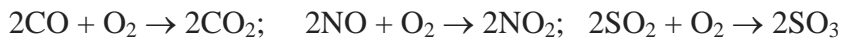
3. Bəzi turşuların (davamsız) termiki parçalanmasından. Məsələn:

4. Bəzi duzların termiki parçalanmasından. Məsələn:

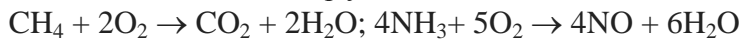
5. Bəzi dəyişkən valentli elementlərin aşağı valentliyinə uyğun oksidlərinin oksidləşməsindən onların yüksək valentli-yinə uyğun oksidləri alınır. Məsələn:

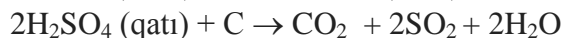
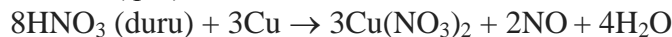
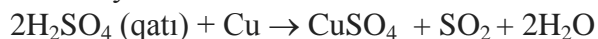
6. Bəzi dəyişkən valentli elementlərin yüksək valentli-yinə uyğun oksidlərinin reduksiyasından və ya termiki parçalanmasından onların aşağı valentliyinə uyğun oksidləri alınır. Məsələn:

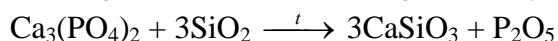
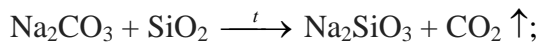
7. Bütün üzvi və bəzi qeyri-üzvi mürəkkəb maddələrin yanmasından. Məsələn:

8. Qatı sulfat, qatı və duru nitrat turşusunun əksər metallarla və bəzi qeyri-metallarla reaksiyasından. Məsələn:

9. Az uçucu turşu oksidi çox uçucu turşu oksidini onun öz duzlarından çıxarır. Məsələn:

Oksidlərin alınması ilə nəticələnən digər xüsusi üsullar da mövcuddur.

Qeyri-üzvi kimya kursunu öyrəndikcə, onlara rast gəlinəcəkdir.

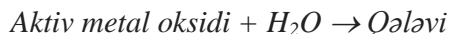
Oksidlərin fiziki xassələri. Oksidlər müxtəlif xüsusiyyətlərə malikdir.

Aqreqat halına görə oksidlər qaz, maye və bərk halda ola bilər. Belə ki, bütün əasi, qarışıq və amfoter oksidlər (metalların oksidləri), turşu oksidlərinin də bəziləri bərk (məsələn, SiO_2 , P_2O_5 , N_2O_5 , CrO_3 və s.), bəziləri maye (məsələn, Cl_2O_7 , SO_3 və s.), bəziləri isə qaz (məsələn, CO_2 , SO_2 , NO_2 , CO və s.) halında olur. Oksidlərin bəziləri iysiz (məsələn, SiO_2 , CO_2 , CO və s.), bəziləri kəskin iyli (məsələn, SO_2 , NO_2 və s.), bəziləri suuducu – hiqroskopik (məsələn, P_2O_5 , SO_3 və s.), bəziləri suda həll olan (SiO_2 -dən başqa bütün turşu oksidləri, məsələn, SO_2 , P_2O_5 , N_2O_5 , CO_2 , aktiv metal oksidləri və s.) bəziləri suda həll olmayandır (məsələn, SiO_2 , bir çox metal oksidi və s.). Oksidlər sadalanan bu xassələrdən başqa və s. digər xassələrə də malikdir.

Oksidlərin kimyəvi xassələri. Oksidlər aid olduđu tipə uyğun kim-yəvi xassələr göstərir. Belə ki:

I. Əsasi oksidlər:

1) Yalnız qələvi və qələvi-torpaq metallarının oksidləri (Li_2O , Na_2O , K_2O , Rb_2O , Cs_2O , CaO , SrO , BaO) adi şəraitdə su ilə reaksiyaya girərək, müvafiq əsaslar (qələvilər) əmələ gətirir:

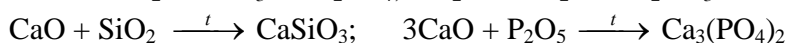
Məsələn: $\text{CaO} + \text{H}_2\text{O} \rightarrow \text{Ca(OH)}_2$; $\text{Na}_2\text{O} + \text{H}_2\text{O} \rightarrow 2\text{NaOH}$ və s.

Digər əsasi oksidlər su ilə reaksiyaya girmir.

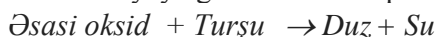
2) Bütün əsasi oksidlər turşu oksidləri ilə reaksiyaya girərək müvafiq duzlar əmələ gətirir:

Məsələn: $\text{K}_2\text{O} + \text{SO}_3 \rightarrow \text{K}_2\text{SO}_4$; $\text{Na}_2\text{O} + \text{CO}_2 \rightarrow \text{Na}_2\text{CO}_3$

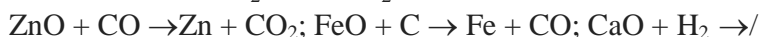

3) Bütün əsasi oksidlər turşularla reaksiyaya girərək müvafiq duz və su əmələ gətirir:

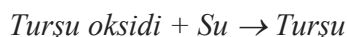
Məsələn: $\text{K}_2\text{O} + \text{H}_2\text{SO}_4 \rightarrow \text{K}_2\text{SO}_4 + \text{H}_2\text{O}$; $3\text{CaO} + 2\text{H}_3\text{PO}_4 \rightarrow \text{Ca}_3(\text{PO}_4)_2 + 3\text{H}_2\text{O}$

4) Aktivliyi az olan metalların oksidlərinə (məsələn, ZnO , CuO , FeO , HgO , MnO və s.) C, CO və H_2 kimi reduksiyaediciylərlə təsir etdikdə onlar sərbəst metala qədər reduksiya olunur (Li_2O , Na_2O , K_2O , Rb_2O , Cs_2O , CaO , SrO , BaO kimi oksidlərdən başqa). Məsələn: $\text{CuO} + \text{H}_2 \rightarrow \text{Cu} + \text{H}_2\text{O}$

II. Turşu oksidləri:

1) Bütün turşu oksidləri (SiO_2 -dən başqa) su ilə reaksiyaya daxil olaraq, müvafiq oksigenlu turşunu əmələ gətirir:

Məsələn: $\text{CO}_2 + \text{H}_2\text{O} \rightarrow \text{H}_2\text{CO}_3$; $\text{N}_2\text{O}_3 + \text{H}_2\text{O} \rightarrow 2\text{HNO}_2$

$2\text{NO}_2 + \text{H}_2\text{O} \rightarrow \text{HNO}_2 + \text{HNO}_3$; $\text{N}_2\text{O}_5 + \text{H}_2\text{O} \rightarrow 2\text{HNO}_3$

$\text{P}_2\text{O}_5 + 3\text{H}_2\text{O} \rightarrow 2\text{H}_3\text{PO}_4$; $\text{SO}_2 + \text{H}_2\text{O} \rightarrow \text{H}_2\text{SO}_3$

$\text{SO}_3 + \text{H}_2\text{O} \rightarrow \text{H}_2\text{SO}_4$; $\text{Cl}_2\text{O}_7 + \text{H}_2\text{O} \rightarrow 2\text{HClO}_4$

$\text{CrO}_3 + \text{H}_2\text{O} \rightarrow \text{H}_2\text{CrO}_4$; $\text{MnO}_3 + \text{H}_2\text{O} \rightarrow \text{H}_2\text{MnO}_4$

$\text{Mn}_2\text{O}_7 + \text{H}_2\text{O} \rightarrow 2\text{HMnO}_4$ və s.

2) Bütün turşu oksidləri əsasi oksidlərlə müvafiq duzu əmələ gətirir:

Məsələn: $\text{N}_2\text{O}_5 + \text{Na}_2\text{O} \rightarrow 2\text{NaNO}_3$; $\text{P}_2\text{O}_5 + 3\text{K}_2\text{O} \rightarrow 2\text{K}_3\text{PO}_4$ və s.

3) Bütün turşu oksidləri əsaslarla müvafiq duz və su əmələ gətirir:

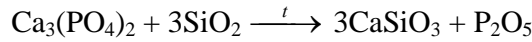
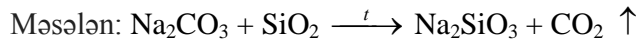

Məsələn: $\text{N}_2\text{O}_5 + 2\text{NaOH} \rightarrow 2\text{NaNO}_3 + \text{H}_2\text{O}$; $\text{P}_2\text{O}_5 + 6\text{KOH} \rightarrow 2\text{K}_3\text{PO}_4 + 3\text{H}_2\text{O}$

$\text{SO}_3 + \text{Ca(OH)}_2 \rightarrow \text{CaSO}_4 + \text{H}_2\text{O}$ və s.

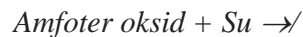
4) Az uçucu turşu oksidi çox uçucu turşu oksidini onun öz duzlarından çıxarır:

Turşu oksidi + Duz → Yeni duz + Yeni turşu oksidi

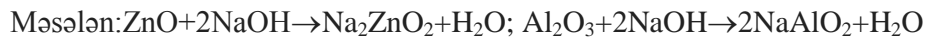
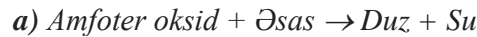

III. Amfoter oksidlər:

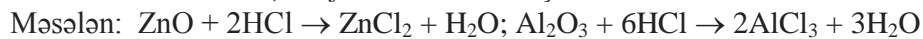
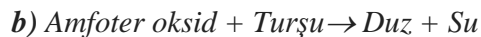
1) Su ilə reaksiyaya daxil olmur.

2) Amfoter oksidlər şəraitdən asılı olaraq, həm əsaslarla (bu halda onlar özlərini turşu oksidi kimi aparır), həm də turşularla (bu halda onlar özlərini əsasi oksid kimi aparır) reaksiyaya daxil olaraq, duz və su əmələ gətirir (onlar ikili xassə daşıyır):

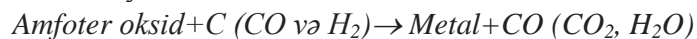

Bu halda ZnO özünü turşu oksidi kimi aparır və ona uyğun gələn turşu H_2ZnO_2 – sinkat turşusu olur. İkivalentli metalların əmələ gətirdiyi amfoter oksidlərə (EO) ZnO-ə oxşar olaraq, H_2EO_2 tərkibli, üçvalentli metalların əmələ gətirdiyi amfoter oksidlərə (E_2O_3) isə Al_2O_3 -ə oxşar olaraq, HEO_2 tərkibli turşular uyğun gəlir.

Bu halda ZnO özünü əsasi oksid kimi aparır və ona uyğun gələn əsas $\text{Zn}(\text{OH})_2$ olur. İkivalentli metalların əmələ gətirdiyi amfoter oksidlərə (EO) ZnO-ə oxşar olaraq, $\text{E}(\text{OH})_2$ tərkibli, üçvalentli metalların əmələ gətirdiyi amfoter oksidlərə (E_2O_3) isə Al_2O_3 -ə oxşar olaraq, $\text{E}(\text{OH})_3$ tərkibli əsaslar uyğun gəlir.

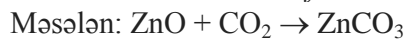
3) Amfoter oksidlərə C, CO və H_2 kimi reduksiyaedi-cilərlə təsir etdikdə onlar sərbəst metala qədər reduksiya olunur:

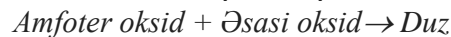
Məsələn:

4) Amfoter oksidləri turşu oksidləri ilə birlikdə qızdırdıqda müvafiq duz alınır:

5) Amfoter oksidləri əsasi oksidlərlə birlikdə qızdırdıq-da müvafiq duz alınır:

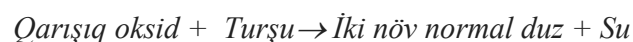

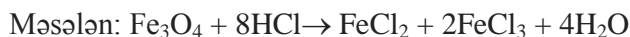
IV. Qarışıq oksidlər:

1) Su ilə reaksiyaya daxil olmur.

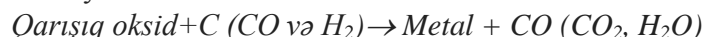

2) Turşularla reaksiyaya daxil olduqda iki növ müxtəlif normal duz (hər iki valentliyə uyğun) alınır:

3) Qarışıq oksidlərə C, CO və H₂ kimi reduksiyaedici-lərlə təsir etdikdə onlar sərbəst metala qədər reduksiya olunur:

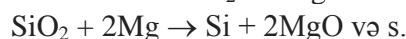
Oksidlərin bu ümumi xassələri ilə yanaşı, bəzi oksidlə-rin özünəməxsus spesifik xassələri də var. Belə ki, bəzi oksidlər:

a) Qızdırıldıqda parçalanır. Məsələn: $2\text{HgO} \rightarrow 2\text{Hg} + \text{O}_2$

b) Aliminiumla reduksiya olunur (alüminotermiya). Məsələn:

c) Maqneziumla reduksiya olunur. Məsələn: $\text{CO}_2 + 2\text{Mg} \rightarrow \text{C} + 2\text{MgO}$

Mövzuya aid çalışmalar

1. X₂O₃ birləşməsində kütəcə 70 % X elementinin olduğunu bilərək, onun nisbi atom kütləsini müəyyən edin. A_r(O)=16

2. Oksidlər: I. Dəmir (III) oksid   II. Difosfor-pentaoksid   III. Xrom (III) oksid

Reaksiyaya daxil olaraq duz və su əmələ gətirdiyi maddələr:

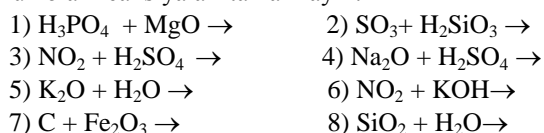
a) NaOH   b) Na₂O   c) HCl   d) P₂O₅   e) H₂SO₄   f) SO₃

Uyğunluğu müəyyən edin.

3. Cədvəldəki naməlum maddələri müəyyən edin və onları adlandırın:

Oksidlər	Reaksiyaya daxil olduğu maddələr	Alınan maddələr
CaO	a) H ₂ O b) H ₂ SO ₄ c) NaOH	X _a , X _b , X _c
Al ₂ O ₃	a) H ₂ O b) H ₂ SO ₄ c) NaOH	Y _a , Y _b , Y _c
SO ₃	a) H ₂ O b) H ₂ SO ₄ c) NaOH	Z _a , Z _b , Z _c

4. Mümkün olan reaksiyaları tamamlayın:

5. Kütlə nisbətləri m(C):m(O)=3:8 kimi olan oksidin formulunu müəyyən edin. A_r(C)=12; A_r(O)=16

6. Oksidləri oksigenin kütlə payının artması ardıcılığı ilə düzün:

I.dəmir (II) oksid   II.dəmir (III) oksid   III.dəmir (II,III) oksid

7. Hansı üsullarla verilmiş oksidləri almaq olar:

a) CaO; b)FeO; c)ZnO; d)CO₂

Mümkün olan reaksiya tənliklərini yazın.

8. Silisium-dioksid və mis (II) oksiddən ibarət qarışığı necə ayırmaq olar?

9. Silisium-dioksid, kalsium-oksidi və mis (II) oksiddən ibarət qarışığı necə ayırmaq olar?

10. Kütləcə eyni miqdarda götürülmüş hansı oksid oksigenlə daha zəngindir: a) CaO; b)FeO; c)ZnO; d)CO; A_r(Ca)=40; A_r(O)=16; A_r(Fe)=56; A_r(Zn)=65; A_r(C)=12

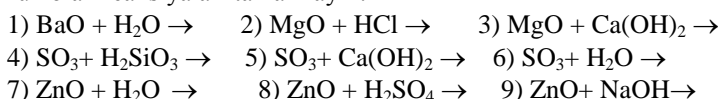
11. Kütləcə eyni miqdarda götürülmüş oksidləri molekulundakı atomların sayının azalması ardıcılığı ilə düzün: a) CaO; b)FeO; c)ZnO; d)CO; A_r(Ca)=40; A_r(O)=16; A_r(Fe)=56; A_r(Zn)=65; A_r(C)=12

12. Cədvəldəki naməlum maddələri müəyyən edin və onları adlandırın:

Oksidlər	Reaksiyaya daxil olduğu maddələr	Alınan maddələr
CuO	a) H ₂ O b) HCl c) Ca(OH) ₂	X _a , X _b , X _c
ZnO	a) H ₂ O b) HCl c) Ca(OH) ₂	Y _a , Y _b , Y _c
CO ₂	a) H ₂ O b) HCl c) Ca(OH) ₂	Z _a , Z _b , Z _c

13. Mümkün olan reaksiyaları tamamlayın:

14. Tərkibi silisium-dioksid, kalsium-oksidi və mis (II) oksiddən ibarət 10 q qarışığı suda həll etdikdə onun kütləsi 3 q azalır. Sonra qarışığın qalan hissəsinə xlorid turşusu ilə təsir etdikdə onun kütləsi daha 3 q azalır. İlk qarışığın tərkibini faizlə (kütləcə) ifadə edin və mümkün olan reaksiya tənliklərini yazın.

15. Tərkibi silisium-dioksid, kalsium-oksidi və mis (II) oksiddən ibarət 10 q qarışığı suda həll etdikdə onun kütləsi 3 q azalır. Sonra qarışığın qalan hissəsinə xlorid turşusu ilə təsir etdikdə onun kütləsi daha 3 q azalır. İlk qarışığın yerdə qalan hissəsini tamamilə həll etmək üçün neçə qram NaOH lazım olduğunu hesablayın. M_r(NaOH)=40; A_r(Si)=28; A_r(O)=16

16. Dəyişkən valentli elementin oksidlərini müqayisə etdikdə məlum olur ki, hansı oksiddə elementin valentliyi yüksəkdirsə, onda oksigenin kütlə payı ... olur və turşuluq qabiliyyəti ... . Nöqtələrin yerinə nə yazılmalıdır?

17. Kütləcə eyni miqdarda götürülmüş hansı oksidi tamamilə həll etmək üçün daha çox su lazımdır: a) CaO; b) K₂O; c) SO₃; d) CO₂; A_r(Ca)=40; A_r(O)=16; A_r(K)=39; A_r(S)=32; A_r(C)=12

18. Kütləcə eyni miqdarda götürülmüş hansı oksidi tamamilə həll etmək üçün daha xlorid turşusu lazımdır: a) CaO; b) K₂O; c) MgO; d) ZnO; A_r(Ca)=40; A_r(O)=16; A_r(K)=39; A_r(Mg)=24; A_r(Zn)=65

19. Kütləcə eyni miqdarda götürülmüş hansı oksidi tamamilə həll etmək üçün daha çox NaOH lazımdır: a) ZnO; b) Al₂O₃; c) SO₃; d) CO₂; A_r(Zn)=65; A_r(O)=16; A_r(Al)=27; A_r(S)=32; A_r(C)=12

20. Oksidləri 1 mol xlorid turşusu ilə reaksiyaya girər bilən kütlələrinin artma ardıcılığı ilə düzün: a) CaO; b) K₂O; c) MgO; d) ZnO; A_r(Ca)=40; A_r(O)=16; A_r(K)=39; A_r(Mg)=24; A_r(Zn)=65

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Мануйлов А.В., Родионов В.И. Основы химии. Интернет-учебник, основан в 2001 г. Последнее обновление 2017 г.
 2. Еремин В.В., Кузьменко Н.Е., Лунин В.В., Дроздов А.А., Теренин В.И. Химия. 10 класс. Профильный уровень: учеб. для общеобразоват. учреждений. 2-е изд., М.: Дрофа, 2012
 3. Рудзитис Г.Е., Фельдман Ф.Г. Неорганическая химия. Органическая химия. 8 класс учеб. для общеобразоват.

учреждений. 13-е изд. М.: Просвещение, 2009
 4. Кузьменко Н.Е., Еремин В.В., Попков В.А. Начала химии, Современный курс для поступающих в вузы. Т.1/ Кузьменко Н.Е. и др.-16-е изд., перераб. и доп.- М.: Экзамен, 2016.
 5. İnternet materialları.

Н.А.Акперов, С.Н.Гахраманова

Основные классы неорганических соединений в общеобразовательных школах: методика изучения темы «Оксиды»

РЕЗЮМЕ

Эта статья посвящена важному классу неорганических соединений. *Оксиды* с использованием общеобразовательных технологий на основе современных педагогических требований. Таким образом, представлена общая информация об оксидах, их классификациях, наименованиях, методах производства, физических и химических свойствах, а в конце статьи приводятся 20 упражнений, требующих логического мышления для укрепления полученных знаний.

N.A. Akbarov, S.N. Kahramanova

The main classes of inorganic compounds in secondary schools: methods of studying the topic "Oxides"

SUMMARY

This article is about "important classes of inorganic compounds in secondary schools using modern learning technologies. The topic "oxides" is devoted to the explanation of the subject in sequence and on the basis of modern pedagogical requirements. Thus, the article interprets general information about oxides, their classification, naming, methods of obtaining, physical and chemical properties in a systematic, easily understandable manner, and at the end of the Article 20 studies requiring logical thinking and mental thinking of the solution in order to strengthen theoretical knowledge.

Açar sözlər: oksidlər, əsaslar, turşular, duzlar, əsasi oksidlər, turşu oksidləri, amfoter oksidlər, qarışıq oksidlər.

Ключевые слова: оксиды, основания, кислоты, соли, основные оксиды, кислотные оксиды, амфотерные оксиды, смешанные оксиды.

Key words: oxides, bases, acids, basic oxides, acid oxides, amphoteric oxides, mixed oxides.